إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات سيجعل لهم الرحمن ودا

درین آوان بفضل ایزد سبحان

عقد اللآلی

یعنی

مناقب شاہ ابو المعالی

مولفہ

مولانا الحافظ الحاج مولوی مشتاق احمد صاحب حنفی چشتی صابری انبہٹوی

بفرمائش سید غلام بھیک نیرنگ قادری چشتی اشرفی وکیل انبالہ

در مطبع بلالی سٹیم پریس ساڈھورہ باہتمام منشی کرم بخش پرنٹر مطبوع گردید

۱۳۳۱ھ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْاَنْبِیَاءِ وَالْمُرْسَلِیْنَ وَعَلٰی اٰلِہِ الطَّیِّبِیْن وَاَصْحَابِہِ الطَّاھِرِیْنَ وَاَتْبَاعِہِ الْکَامِلِیْنَ مِنَ الْاَوْلِیَاءِ وَالصَّالِحِیْنَ وَالْعَارِفِیْنَ الْعَاشِقِیْنَ ط

اَمَّا بعد میگوید سراپا قصور و خطا عاجز بینوا اسیر حرص و ہوا مریض در ولادو خاک نشین زاویہ گمنامی عاصی مشتاق احمد چشتی صابری انبہٹوی کہ ایں تحریرے است مختصر در حالات یکی از اولیاء نامور مشہور میان متاخرین صلحاء کرام معروف در طبقات عارفین چشتیان عظام اعنی قطب ربّانی غوث صمدانی حضرت سیدنا شاہ ابوالمعالی چشتی صابری انبہٹوی رضی اللہ عنہ وارضاہ عنی کہ در وقت خود عدیم النظیر و بلا نکیر مسلّم نزد ہر صغیر و کبیر بودند ✤

فرمود حضرت مولانا لطف اللہ مصنّف ثمرۃ الفواد کہ حضور ممدوح خلف الصدق حضرت سید محمد اشرف حسنی مکّی و نبیرہ شاہ حافظ محمد انصاری اند اول بخدمت حضرت محبوب الٰہی شیخ محمد صادق گنگوہی قدس سرہ بشرف بیعت مشرف شدہ بودند مگر تربیت سلوک و خرقہ خلافت از مقرب بارگاہ ودود حضرت بندگی شاہ داؤد رحمۃ اللہ علیہ یافتند۔ و عارف کامل حضرت مولانا محمد اکرم رحمۃ اللہ علیہ در اقتباس الانوار تحریرے فرمائید کہ وے (حضرت سیدنا شاہ ابوالمعالیؒ) در فقر و فنا یگانۂ روزگار و در خُلق و تواضع عدیم المثال و در عشق حقیقی و مجازی بے ہمتا بود۔ و تمامی عمر خویش بذکر جہر و استغراق باطن گذرانید۔ و ہم میگوید وے قدس سرہٗ شہرت بسیار یافتہ بود و در تربیت مریداں اشتہار تمام داشت ✤

و بدیگر جا در اقتباس الانوار در اثناء ذکر حضرت مستغرق بحر شہود بندگی شیخ داؤد قدس سرہٗ آوردہ۔ الغرض ولایت بفتح واؤ و ولایت بکسر واؤ در ذات بندگی شیخ داؤد گنگوہی قدس سرہ

علی السویہ بودند و درذات پاک مرشدی مخدومی قطب افراد بندگی شیخ سوندھا سفیدونی قدس سرّہ کہ خلیفہ برحق وجانشین مطلق وے است قدس سرّہ وَلایت بفتح بروِلایت بکسرہ غالب بود +

اقول نزد ایں خاکسار ذرّہ بیمقدار حضور سیدنا ابوالمعالیؒ ببرکت فیضان حضرت پیرومرشد حقانی خود علی السّویہ جامع ہردو مراتب (وَلایت بفتح واؤ و وِلایت بکسرہ واؤ) بودند چراکہ شیخ کامل مکمل ہمون است کہ علی السّویہ جامع ہردو مراتب مذکورہ باشد +

در نزہۃ السالکین گفتہ شیخ را ہم وِلایت بالکسر وہم وَلایت بالفتح مے باشد سانچہ میاں خلق است ولایت اوّل است چوں مرید را بخدا رساندن وطریق آموختن اما ولایت دوم محبّت وقرب حضرت مصطفےٰ است (صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم) چوں از دُنیا نقل کند ولایت اول بہر کہ خواہد بخشد واگر او ندہد روا باشد کہ حق تعالیٰ بیکے از دوستان خود آں ولایت را بخشد اما ولایت ثانی ہمراہ او باشد وباخود بردا نتہےٰ +

پس در ذات قدسی سمات حضور سیدنا شاہ ابوالمعالی کہ شیخ کامل ومکمل وقت خود بودند از ہردو ولایت علی السّویہ نصیبے وافر وحظّے متکاثر جمع بود۔ نسبت ولایت اوّل خود حضرت عارف باللہ مولانا محمد اکرم تحریرے فرمایند کہ درتربیت مریدان اشتہار تمام داشت ونسبت ولایت دوم نیز خود مولانا ممدوح میگویند در فقر وفنا یگانہ روزگار بود۔ ونیز تصرفات وخوارق عادات وکثرت مجاہدات حضور ممدوح شاہد عدل اند برینکہ حضور از کمل مقربین بارگاہ رب العالمین ومحبوب ترین حضرت رحمۃ للعالمین صلوٰۃ اللہ وسلامہ علیہ وعلی جمیع المرسلین بودند +

بیان کرامات

چنانچہ مے آرند کہ وقتے در قصبہ تھانیسر اولیاء کرام وصوفیاء عظام مثل حضرت شیخ ابوالفتح سرہندی وحضرت قطب الوقت شیخ سوندھا بہوبری وحضرت شیخ بلاقی وحضرت شیخ عبدالقادر سنوری وحضرت شاہ غریب اللہ ساکن کیرانہ وغیرہم جمع شدہ بودند۔ دراں مجمع حضور قطب ربانی

سیدنا شاہ ابوالمعالی رحمۃ اللہ علیہ نیز مع خادم خاص خود حضرت قطب الوقت سیدنا شاہ بھیکھ رحمۃ اللہ علیہ تشریف میداشتند و ہمہ بایکدیگر تذکرہ بزرگان سلف و حالات کشف و کرامت ایشاں میکردند دریں اثنا شیخ ابوالفتح سرہندی از راہ خوش طبعی برزبان آوردند بھائی ابوالمعالی در بحث نفی و اثبات چہ طور میفرمایند حضرت فرمودند ایں سخن بگفتن راست نمی آید دیدن را شاید دراں وقت یک گاؤمیش روبرو ایستادہ بود فرمودند اگر مدّ لا نفی در گوش ایں حیوان کشیدہ شود بیجان شدہ برزمین بیفتد وچوں آواز کلمۂ اثبات مستمع گردد بحکم آفرینندہ ایستادہ شدہ برخیزد +

یاران حضار مجلس کہ ہریک دعوٰی ہم چشمی داشتند وپہلو بہمتائی میزدند ایں سخن را بتکرار آوردند کہ امتحان باید کرد حضور ممدوح از مجلس برخاستہ نزد گاؤمیش رفتہ لا نفی بگوش وے دمیدند۔ گاؤمیش چرخ زدہ برزمین بیفتاد و جان بجان آفریں داد۔ بار دیگر چوں کلمہ اثبات الا اللہ برزبان آوردند بمجرد استماع کلمہ اثبات بقدرت خالق الارض والسمٰوات زندہ گشت وچریدن گرفت۔ ہمہ یاراں از معائنۂ ایں واردات زبان بہ ثنا وصفت پیشوایان سبیل طریقت و قافلہ سالاران طریق معرفت حضرت شیخ شبلی رح وحضرت جنید رح بکشودند ومیگفتند کہ از انہا ہم ایں قسم خوارق عادات بظہور آمدہ +

دریں اثنا حضرت پیر دستگیر (حضرت سید شاہ بھیکھ رح) بجوش آمدند وبخروش مے فرمودند کہ در ہر وقت و ہر دہر شبلی رح وجنید رح بودند دریں عصر ہم شبلی وہم جنید است واز ہمیں قبیل اکثر کلمات شطحیات گفتن گرفتند واز تاثیر ایں کلمات مجلس را شورش عظیم روداد۔ وقتیکہ ہنگامہ جوش وخروش بطوالت کشید حضرت مرشد آفاق سیدنا شاہ ابوالمعالی رحمۃ اللہ علیہ دست حضرت پیر دستگیر سیدنا شاہ بھیکھ رحمۃ اللہ علیہ گرفتہ بنشاندند وفرمودند حالا ایں سخناں را ختم سازند۔ ہماندم بہ امر پیر و مرشد سکوت ورزیدند (انتہی من ثمرۃ الفواد)

وحضرت عارف باللہ مولانا محمد اکرم رحمۃ اللہ علیہ کرامت حضور ممدوح را در اقتباس الانوار بایں الفاظ نقل میکنند کہ وے (شاہ ابوالمعالی رح) قدس سرہ بموسم نیشکر در دیہے کہ در آنجا زراعت وے میکشیدند بماندو بعد نصف شب تہجد ادا کردہ بہ دیوار احاطۂ آں موضع نشست و در زیر دیوار دیگر اشتے

بُود کہ بروے شیرۂ نیشکر را در ظرف آہنی کہ آں را در زبان ہندی کڑاہ میگویند انداختہ برائے شکر و قند کردن مے نہادند و جوش میدادند۔ اتفاقاً دراں وقت رانندہ نرگاوان جوار کہ در لغت ہندی آنرا کولھو گویند بزبان ہندی بلحن خوب و صوت مرغوب میگفت و آں الفاظ ہندی اینست۔

توں چلیا جا اکتارا۔ تیرے کھوٹے نہ لاگے گارا

آدھی رات اندھیری۔ میری جوگی کی سی پھیری

بمجرد استماع ایں صوت ہندی حضور ممدوح را عالم شوق و محویت و بیخودی در گرفت و نعرہ ھُو برآورد و از دیوار در ظرف شیرہ کہ برائے جوش بر دیگدان نہادہ زیروے آتش در دادہ بودند و آں ظرف از تیزیٔ آتش ہمرنگ وے گشتہ بود بیفتاد مردمان از ہر طرف دویدہ اورا ازاں مقام مہلک بیروں کشیدند دیدند کہ ہیچ موئے از اندام مبارکش نسوختہ بُود در حیرت بماندند و ہمہ مردم آں مقام بصدق تمام در حلقۂ ارادتِ وے درآمدند +

پس حضور موصوف مثل پیرانِ نامدار چشتیان کبار خود سوختۂ آتش عشق ذات مطلق و دوختۂ ناوکِ محبت حضرتِ حق بودند۔ سماع را کہ نعمتے است عظمیٰ میان عاشقان حضرت مولا بسیار دوست میداشتند۔ چنانچہ عارف باللہ مولانا محمد اکرم نسبت حضور ممدوح تحریر مے فرمایند کہ در وجد و سماع توغل بسیار داشت و نسبت مرشد ایشاں مستغرق بحر شہود بندگی شیخ داؤد قدس سرہٗ مے نویسند کہ وے قدس سرہٗ شیفتۂ سماع بود۔ چوں در سماع درآمدے بر ہر کہ نظر مبارکش درافتادے در حال از خطرہ ماسوا اللہ فارغ گشتے (انتہیٰ)

فائدہ۔ وقتے بمقام گنگوہ شریف محفل سماع آراستہ بود و دراں محفل عشق منزل حضرت مستغرق بحر شہود بندگی شیخ داؤد و مرید خاص آن ذات گرامی سیدنا حضرت شاہ ابوالمعالی ہم تشریف میداشتند ذوق و شوق و گریہ و زاری عشاق شطار سلسلہ چشتی صابری بحدے رسیدہ بود کہ یکے از دیگرے خبر نمے داشت و جان و جہان در عشق جانان مے باخت۔ درچنیں وقت بریں والہان ذات بحت بعض منکران طریقت اعتراض کردند و گفتند کہ گریہ ایں رویشاں دلالت میکند بر محرومی ایشاں از قرب

جانان چرا که گریه وزاری علامت بُعد وجدائی ونشان ہجر ونارسائی است۔ دران زمان این سرور عارفان فخر چشتیاں حسب اشارہ مرشد کامل خود قلم جواہر رقم را حرکت دادند وبجواب منکرین رسالہ شوقیہ المعروف بہ ہفت گریہ تحریر فرمودہ نہ صرف داد فصاحت وبلاغت دادند بلکہ منکرین را ساکت کردند وجواب اعتراض ایشاں دادند وبر مقامات ومنازل عرفان کہ وقتاً فوقتاً سالکان طریقت را پیش می آیند اطلاع بخشیدند وعجایب نکات واسرار متعلقہ سلوک عشاق شطار کہ گاہے در حیطۂ بیان مقید نہ شدہ بودند جہتہ شیفتگان سماع طریقت دراں تحریر بے نظیر ودیعت نہادند تبرکاً ملخص وے دریں اوراق برائے دردمندان عشاق درج میسازم +

حضرت ممدوح دراں رسالہ ثابت میکنند کہ گریہ را کہ بحالت وجد در سماع لاحق میشود ہفت اقسام است۔ اوّل آنکہ اگر مردے صالح ودردمند باشد البتہ از شنیدن سرود اگرچہ بشغل وسلوک تعلق نہ داشتہ باشد دل صنوبری وے در گریہ وزاری مے آید وآہ ونالہ مے نماید خواہ بخیال عذاب قبر وعقاب دوزخ یا از افسوس تہی دست رفتن ازیں عالم یا از بے توفیقی اعمال نیک یا ورائے ایں چیزہا کہ لائق سعادت مندی وے باشد یا بہ سبب اندوہ دنیوی بہر حال کہ مے باشد مے گرید ومے نالد فی الجملہ حق تعالیٰ سرود وآواز حزیں را لطافتے بخشیدہ است کہ دل ہمہ را چہ انسان وغیر وے بر رقت وحرکت مے آرد وحالت اصلی او را بیاد مے دہد +

حالت گریہ دوّم۔ آنکہ صوفی مبتدی ناسوتی محض از بیاری درد فراق محبوب وے از کثرت اندوہ نادیدن مطلوب کہ دراں ہیچ ذوق نمود وشوق شہود نیست مے طپد ومے سوزد۔ وے گرید ومے نالد اما ایں سوز واضطراب را نمیداند کہ از کجا است واز چیست۔ لیکن ایں صوفی بجز درد عشق ہیچ از انوار واسرار سبحانی ندارد ہمے در عشق میگرید ومے نالد وبس +

حالت گریہ سوّم۔ آنکہ صوفی سالک اہل نظر را وقتے پیش آید کہ چشم باطن بر حسن جمال محبوب حقیقی مے افتد واز بس زیبائی ورعنائی جمال مطلوب ازلی کہ مے بیند از خود بے اختیار شدہ شیفتۂ زلفیۂ روئے دوست میگردد ودر جوش وخروش مے آید وبیہوش ومدہوش مے شود وباوجود حضوری در

گریہ وزاری مے آید چنانچہ حافظ شیرازیؒ مے فرمایند ؎

بلبلے برگ گل خوش رنگ در منقار داشت — واندراں برگ و نوا خوش نالہ ہائے زار داشت

گفتمش در عین وصل ایں نالہ و فریاد چیست — گفت ما را جلوۂ معشوق در ایں کار داشت

پس رموز اسرار عشق کہ از جانبین میان عاشق و معشوق سر میکشند۔ عاشق را گاہے در خندہ وگاہے در گریہ مے آرند۔ ایں حالت محض فراق نیست بلکہ فراق وصال است فراق وصال آنکہ تا بود نابود عاشق درمیان است۔ عاشق از نہایت حرارت عشق واز بس غلبہ محبت با محبوب چنیں معیت میخواہد کہ وجود مجاز درمیان نماند و لذت وصل محبوب حقیقی بے تعین مجاز بگیرد و ہرچہ کند باو کند و ہرچہ بیند باو بیند و ہرچہ شنود باو شنود و ہرچہ گوید باو گوید دوئی درمیان نماند ولیکن تا سالک باطن را بذکر اللہ تصفیہ نہ دہد آفتاب ایں دولت ہرگز بروے پرتو نیندازد و ایں صوفی را عقل معاد باقی مے ماند و محو مطلق نہ شدہ است ❊

حالت گریہ چہارم۔ آنکہ صوفی سالک را خدا تعالیٰ وقتے نصیب مے کند کہ دراں وقت از نزول حضوری انوار جلال و جمال محبوب حقیقی وجود خود را مے بیند کہ از دست مے رود تمامی خواہد رفت۔ دریں حال اضطراب مے نماید و بگوید ہیہات ہیہات کاشکے یا ایں بود وجود خویش بماندم و جمال کمال محبوب حقیقی را مطالعہ میکردم و حظ حسن چنانکہ ہست میگرفتم چنانچہ بزرگے مے فرماید ؎

بشرط آنکہ منت بندہ وار درخدمت — ستادہ باشم و تو شاہ وار بنشینی

مرا شکیب نمے آید اے مسلماناں — ز روئے خوب لکم دینکم ولی دینی

ازیں حسرت میسوزد و میگرید لیکن ہیچ فائدہ ندارد چراکہ اگرچہ آرزوے فتیلہ موم براین است اما آنچہ کار آتش است باو میکند و او را بابود او نمے گذارد و از وبردہ در خود محو میسازد و عین آتش میگرداند۔ پس عاشق میگرید و مے نالد ❊

حالت گریہ پنجم۔ آنکہ صوفی سالک اہل معنی را حالتے پیدا میشود کہ لذتش را نہ بیان است ونہ نشان۔ دل داند یا جان۔ دراں گریہ نہ شور است نہ اضطراب۔ حب در حب است و ابتلا

در ابتلاء و لذت در لذت و محویت در محویت دریں وقت از دل سالک آرزوے تمام میشود که از جمیع نسبتہا خود رفته یگانگی پیدا کند و محو مطلق شود و اَلْآنَ کَمَا کَانَ شود +

ہر چند عاشق جانباز چنیں محویت میخواہد که عین معشوق گردد مگر تمام آرزویش میسّر نمی آید دریں جا نیز ناله و زاری بسیارے نماید حسب تقاضا کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِیْ شَاْنٍ که ہمیشه در پے شان ظہور است۔ عاشق را ہرگز بیک قرار نمی گذارد گاه از ظہور به بطون و گاه از بطون بظہور مے سپارد۔ بالکلیه عین شدن نمیدہد و کما کان بودن دست نمی آید۔ ناچار عاشق را بظہور در آرد و بہستی سپارد۔ ازیں حسرت و حیرت باوجود حضوری تمام بے اختیار در گریه و زاری می آید و آه و ناله می نماید۔ خواجه حافظ رحمہ ازیں مقام خبر میدہد ؎

مرا در منزلِ جاناں چه امن و عیش چوں ہر دم
جرس فریاد میدارد که بر بندید محملہا

ازینجا است که چوں حضور رسول اکرم صلے اللہ علیه و آله وسلم بمقام قرب قاب قوسین اَوْ اَدْنٰی رسیدند از ہواء ہویت احدیت فرمان آمد که قِفْ یَا مُحَمَّدُ فَاِنَّ رَبَّكَ یُصَلِّیْ یعنی باش اے محمد بدرستی که پروردگار تو در نماز است یعنی در مرتبه تنزیہیه است که دراں مرتبه ہیچ نسبت را گنجایش نیست بدیں سبب فریاد برآوردند ایا لیت رب محمد لم یخلق محمد ا اے برادر فہم کرده که آں سرور کائنات علیه افضل الصلوة را چرا حکم قِفْ صادر گشت۔ پس بدانکه خواہش ازلی بحکم یُحِبُّهُمْ و چناں تقاضا نمود که بود و تعین علیه السلام را بجہت برپا داشتن ناز محبوبی و تنوع اسرار تجلیات مطلوبی که بداں منوط و مربوط است مسلم داشتن درکار است و بے محل نیاز ناز برپا نمی شود و اسباب عاشقی و معشوقی و ناظری و منظوری و طالبی و مطلوبی تا ابد الآباد موقوف مے نماید بنا براں حکم قِفْ صدور یافت +

یا آنکه از برائے ایں معنی باشد که تعین ظاہری حضور علیه الصلوة والسلام جمال حق بود چنانکه گفت ؎ چو آدم را فرستادیم بیروں   جمال خویش در صحرا نہادیم +

پس آن جمال خواست کہ از خود برخاستہ عین جلال گردد حکم شد قِفْ یا محمد فَاِنَّ رَبَّکَ یُصَلِّیْ باش اے محمدؐ کہ پروردگار تو متوجہ جمال خود است نمیخواہد کہ محو گردد۔ یا اینکہ چون مطلب حضور سرور کائنات علیہ الصلوٰت والتسلیمات آن بود کہ با بود و تعین محمدیت اسرار عالم لامثال جلال ہویت احدیت را مطالعہ کند و مشاہدہ نماید۔ ممکن نہ بود ازیں جہت حکم قِفْ بظہور پیوست جان من ہر چند خواہش و آرزوئے محمد علیہ الصلوٰۃ والسلام آن بود امااین خود شدنی نیست کہ بندہ خدا گردد۔ اگرچہ بصفات اللہ و باخلاق او سبحانہ بطریق عاریت موصوف و متخلق گردد لیکن باز بندہ بندہ است و خدا خدا زیرا کہ عبدہ و رسولہ دامنش نمیگذارد۔ اے برادر ایں امر نہانی است کہ در احاطہ فہم ہیچکس نیاید فہم مَنْ فہم و عرف مَنْ عرف چوں ازاں حالت بر حال افاقت آمدند فرمودند ما اوذی نبی مثل ما اوذیت (الی ان قال رضی اللہ عنہ) اے عزیز حالت ایں گریہ ہا را ایں نیازمند خاکپائے درویشاں بلکہ تراب نعل ایشاں از نقصان استعداد و کمی فہم بمقتضائے وقت و بضرورت بیان نمودہ است لیکن شرح ایں گریہ و زاریہا تمام مجمل است کہ یک حرف ہم ازاں در حیز تفصیل نمی تواں آورد ؎

حرف عشق از سر زبان دور است — شرح ایں آیت از بیاں دور است
مدعی کے رسد بدعوی عشق۔ — طالب ایں ازاں نشاں دور است
اے بجرص و ہوا کمر بستہ — ایں حکایت ازاں میاں دور است

محب من عاشقاں را در زیر زباں سخن است کہ لب محرم آں نیست و در میان محب و محبوب گفتگوئیست کہ جز بگوشہ چشم نتواں دانست و فیما بین طالب و مطلوب جستجوئیست کہ جز با بر و نتواں نمود ؎

چو اینجا بے خودی مے آورد ہوش — عبارت را اشارت گفت خاموش
اشارت ہم نہایت اقتضا کرد — کسے کو دم زند اینجا خطا کرد

بیت

زیرپردہ مرا کرد اشارت سرِ دش — بلندی گرفت ایں حکایت خموش

پس چہ در بیان آید و کسے چہ شرح نماید۔ ایں بیان را خاموشی بہتر بود زانکہ خاموشی نشان ایں بیان ہست والسّلام والاکرام علیٰ من اتبع الہدیٰ +

حالت گریۂ ششم۔ آنکہ صوفی را در عین وجد و سماع بعض اوقات چناں میشود کہ اعضاء وجود وے را از لذّت و حظ ہیچ خبرنے باشد چراکہ از عالم مجاز اہمال نمودہ در عالم باطن سیری کند و از انجا حظ میگیرد و دل حقیقی وے را اطلاع میباشد نہ دل صنوبری راکہ از گل است آں دل را ازیں دل تنگ است از گل تا دل ہزار فرسنگ است پس لذّت و حظ آں وقت کہ در عالم اسرار روئے نماید بایں زبان و بایں دل چہ بیان و نشان تواں داد و سبب عدم بیان و نشان ایں لذت آنست کہ ہیچ چیز را دریں عالم موافق آں نمی یابد بنابراں از گفتن و نوشتن و نشاں دادن قاصر و عاجز است۔ چنانچہ حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ مے فرماید العجز عن درك الادراك ادراك (الیٰ ان قال رضی اللہ عنہ) اگرچہ ایں فقیر حقیر موافق دانش ظاہری خود طبع آزمائے تقریر و تحریر شدہ است اما حالتے کہ از گریہ بر صوفی مستولی میشود از بیان و نشان منزہ است باللہ و اللہ ہرگز در بیان نیاید و ہیچ کس از وے نشان نہ نماید دوستان محرم اسرار ہرچند جد و جہد کنند چنانکہ ہست در بیان نے آرند معلوم است کہ لذتِ عشق را چہ قسم در بیان آرند و چگونہ عیاں کنند بنابراں گنگ می مانند +

حالت گریۂ ہفتم۔ اینکہ بعض وقت صوفی صاحب ذوق و وجد را در عین حالت سماع و رقص تمامی شعور برقرار می باشد ہیچ ذرہ از ذات عالم بے خبرنے شود و ہمگی شناخت عمر و زید برپا مے ماند۔ لیکن ایں عجب کہ از خود و ہستی خود یک ذرہ ہم خبر ندارد وھذا من عجائب الحب

وحالات دیگر مراحل سماع را بقدر حوصلہ و استعداد ہر یکے بہ مقتضائے وقت وحال رُو نماید بسیار و بیشمار اند ایں سخن پایاں ندارد۔

انتہی کلامہ الشریف ملتقطاً

فائدہ

بشنو اے طالب بارگاہ حضرت الٰہ کہ عشاق شطار پیران نامدار ما سماع را شنیدہ اند وفائدہ ہا بر داشتہ ومقامات قرب حضرت مولیٰ تعالیٰ بایں عمل حاصل کردہ چراکہ خاصیت سماع آنست کہ ہر چہ بر ولایت بشریۃ غلبہ دارد۔ شنیدن سماع آنرا محکم مے کند وشائق تر مے سازد۔ پس در حق طائفہ کہ سر ایشاں بمحبت حق تعالیٰ مشغول ودل ایشاں بعشق مولا مشغوف است شنیدن سماع محبت وعشق ایشاں را زیادہ میکند وطلب کمال تقرب ذوالجلال در طبائع ایشاں پیدا می آید +

اما در حق کسانیکہ مبتلا بخواہشات نفسانی وگرفتار خطرات شیطانی اند موجب وبال وسبب ازدیاد غفلت وضلال می شود۔

حضرت مولانا علیم اللہ جالندھری رحمۃ اللہ علیہ خلیفہ حضور سیدنا قطب الوقت سید شاہ بھیکہ رحمۃ اللہ علیہ در کتاب نزہت السالکین دریں باب تحریر می فرمایند والنصاف آنست کہ درین زمان سماع بروجہے کہ اہل روزگار ومتصوفہ میکنند رسمے است عین وبال ومحل انکار است چہ بیشتر جمیعتہا کہ مشاہدہ مے افتد بنا آن بر دواعی نفسانی وحظوظ طبیعت است نہ بر قاعدہ صدق واخلاص وطلب مزید حال کہ وضع ایں طریق در اصل براں اساس بودہ است در عین العلم گفتہ الاسلم الاجتناب لمکان الاختلاف وندرۃ تحقق الشرائط لدقتہ مکائد النفس والشیطان (انتہیٰ)

بدانکہ اولاً در زمانہ فیض نشانہ حضور محبوب الٰہی سلطان نظام الدین اولیا رضی اللہ عنہ وارضاہ عنا مجلس سماع را بسیار فروغ حاصل شدہ بود۔ بعدازاں در عہد مبارک شیخ المشائخ

قطب العالم شیخ عبدالقدوس گنگوہی قدس سرہٗ ہم محافل سماع رونق پذیر شدند - ایں ہر دو پیشوایان چشتیاں سماع را ازبس دوست میداشتند - چنانچہ حضور محبوب الٰہی رح در فوائد الفواد فائدہ تلاوت و سماع را دریک عبارت اظہار مے نمایند و میفرمایند کہ در حالت تلاوت و سماع سعادتے کہ حاصل مے شود - آن بر سہ قسم ہست - انوار است و احوال است و آثار است و آں از ہر سہ عالم نازل می شود از ملک و ملکوت و جبروت و بر سہ جا فرود مے آید بر ارواح وقلوب وجوارح (انتہیٰ بقدر الضرورۃ) ٭

وحضرت قطب العالم در رشد نامہ درباب سماع تحریر مے فرمایند - اے برادر نظیرے ازمن گوش دار - آب چاہ بیروں نہ آید تا آنکہ او را کشندہ نہ باشد - ہمچناں اسرار الٰہی کہ در دل تست سماع پدید آرندۂ آن اسرار است - و درباب سماع فتویٰ شرع است جائز لاھلہٖ وحرام لغیرہٖ و اہل سماع کسے را گویند کہ ہیچ صوتے جز پیام دوست نہ شنود و ہیچ جمالے بغیر جمال دوست نہ بیند - چوں ایں حال در دل وے متمکن شود ضرور در رقص آید و ایں علم را نزدیک عاشقاں وجد خوانند و ایں سرِ عظیم است (الیٰ ان قال رضی اللہ عنہ) فرماید شیخ سعدی رحمۃ اللہ علیہ ؎

سماع اے برادر بگویم کہ چیست | اگر مستمع را بدانم کہ کیست
گر از برج معنی پرد طیر او | فرشتہ فرو ماند از سیر او

وہمدریں باب مست حضرت ذوالجلال شیخ شرف قتال مے فرماید ؎

گر عشق نہ بودے و غم عشق نہ بودے | چندیں سخنِ نغز کہ گفتے و شنیدے
گر باد نہ بودے سر زلفش کہ ربودے | رخسارہ معشوق بعاشق کہ نمودے

وہم دریں معنی دیوانہ حضرت معبود ملک مسعود میفرماید ؎

ایں طائفہ کز اہلِ سماع اند کدام اند | آناں کہ بجز دوست نہ بینند نہ دانند
در رقص در آیند چو از غایت مستی | از گردن دل رشتہ جاں را گسلانند

فافہم حاصل کلام قطب العالم ان السماع جائز لاھل الوجد والحال وغیر جائز للغافل المسودّ البال و قصۂ سماع عارف ربانی حضرت قطب الوقت شیخ سوندھا سفید دونی بگوش ہوش باید شنید کہ حضرت عارف باللہ مولانا محمد اکرم رحمۃ اللہ علیہ در اقتباس الانوار بایں طور نقل مے کنند کہ وقتے آنحضرت در مجلس عرس حضرت شاہ جلال تھانیسری در قصبہ تھانیسر متصل روضہ شریفہ وے حاضر بود کہ یکایک اور ا عالم محویّت روئے نمود دید کہ روحانیّت حضرت خواجہ بزرگ معین الحق والدین چشتی و حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکی رح حاضر است و بوے میفرمایند کہ ما ازیں مجلس مے رویم چراکہ روحانیّت حضرت رسالت پناہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم نیز اینجا بود لیکن بسبب حضور بعضے ممنوعات شرعیہ دریں مجلس منغص شدہ برفت وے قدس سرہ پرسید آن ممنوعات شرعیّہ چیست فرمودند حضور امارد صبیہ کہ حضرت رسالت پناہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم از صحبت شان منع فرمودہ و گفتہ اتقوا من ابناء الملوک فان لھم شھوۃ کشھوۃ النساء +

و نیز فرمودند کہ حضور روحانیت حضرت رسالت پناہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم دریں مجلس بسبب استدعار روحانیت حضرت شیخ جلال تھانیسری بود تا اہل مجلس از ذوق و شوق و جمیع احوال باطن مستفیض شوند۔ چوں ایشاں ادب شریعت نگاہ نمیدارند ما ازینجا میرویم +

چوں آنحضرت ایں حالت در معاملہ دید از ہیبت عتاب روحانیت پیران با فاقت پیوست و جمیع امارد را از مجلس اخراج کرد۔ بعد ازاں عجب حالتے مر اہل مجلس را روی داد کہ ہمہ آنہا یکبارگی بہ محویت و از غیر و غیریت در گذشتند +

ازینجا معلوم میشود کہ نزد پیران اہل چشت چنانکہ حضور اخوان و زمان و مکان برائے استماع سرود شرط است ہمچنیں عدم حضور امارد و نساء و اہل دنیا نیز شرط است (انتہی)

بیان ریاضت

و حضرت قطب ربانی سیدنا شاہ ابو المعالی رحمۃ اللہ علیہ در ریاضات و مجاہدات بایزید دہر

وفرید عصر خود بودند و دریں باب مشابہت تامہ بمتقدمین سلسلہ چشتیہ میداشتند کما نقل
فی ثمرۃ الفواد - کہ حضرت مرشد آفاق را عیال بسیار و درویشان بشیار بودند معاش بعسرت
میگذشت حضرت مستغرق بحر شہود بندگی شیخ داؤد قدس سرہ نظر بر کثرت اطفال و اہل و عیال
مبلغ دو روپیہ یومیہ بجہت خرج از سرکار ہدایت آثار خود بدولت مقرر نمودہ بودند بلاناغہ مرسید
بحسب نرخ بازار غلہ وغیرہ آنچہ سرانجام مے یافت آش و نان پختہ بے کم و زیادہ بہر کدام مساوی
قسمت مے فرمودند و ایام بسر مے بردند - اتفاقاً حضرت شیخ قدس سرہ روزے نماز صبح
ادا نمودہ در حجرہ شریفہ تشریف بردہ زنجیر محکم کردند تا مدت دو سال در نکشودند و حالتے رو داد
کہ دریں مدت یک قطرہ آب و یا یک چمچہ آش از حلق فرو نہ بردند بعد انقضاء ایام مذکورہ
افاقت رو داد امر کردند کہ ہمہ یاراں حاضر آیند و از واقعات و واردات خود ہا بعرض سانند
جمیع خلفاء و درویشان صاحب حال و قال مثل شیخ عبدالقادر سنوری و سید غریب ساکن
کیرانہ و شیخ سوندہا ساکن بھوبری و شاہ محمد شاہ آبادی حالات خود را بحضور انور گذارش نمودند
چوں نوبت حضرت مرشد آفاق رسید از راہ عاطفت پرسیدند آنچہ دو روپیہ روزینہ بجہت
خرج اخراجات از سرکار مے یافتند - دریں مدت موقوف ماندہ باشد معاش چگونہ گذشت
اوّل احوال گذران بیان کنند - حضرت مرشد آفاق عرض نمودند بتوجہات پیر و مرشد بآسودگی
گذشت - دو عدد ہاون چوبی شالی کوب و دو عدد سنگ آسیا در صحن خانہ فقیر موجود اند و اکثر عالم
نسا ر قوم در دو گران و گوجران برائے سائیدن و کوفتن مے آمدند - از شالی برنج بر آوردہ سبوس
آن را فشاندہ و بر تافتہ مے رفتند قشر کہ بر ہاونہا افتادہ مے ماند از مالکان اجازت آن
گرفتہ در آسیا گذرانیدہ نان ہا پختہ مع وابستگان مے خوردیم و شکر ایزد تعالی بجامی آوردیم
و ایام موصوف بسیار خوش گذرانیدیم - آنحضرت بسیار تحسین فرمودند کہ شاہباز معرفت
ہستید - ایچنیں جہاد از کسے دیگر بوقوع نمی آید - مگر ازاں کسیکہ موہبت الٰہی باشد +

اقول ایں قصہ فقر اختیاری حضور موصوف ہمچوں قصہ خواجہ خواجگان قطب الاقطاب

بختیار کاکی است رضی اللہ عنہ ٭

در مراۃ الاسرار گفتہ کہ حضرت خواجہ قطب الاقطاب فتوح کم گرفتے - در خانہ ایشاں تنگی معیشت یافتہ (الی ان قال) اگر دو سہ فاقہ متواتر گذشتے آں زماں حرم حضرت قطب الاقطاب از شرف الدین بقال کہ ہمسایہ ایشاں بود مقدار لابد دام گرفتے (انتہیٰ بقدر الضرورۃ)

وایضاً در ثمرۃ الفواد نوشتہ کہ معمول حضرت مرشد آفاق چناں بود کہ آنچہ بعد فاقہ دوم وسوم نقد یا جنس میسر مے شد از بازار شالی یا غلّہ دیگر خادمان خریدہ مے آوردند و بعرض مے رسانیدند کہ ایں قدر غلہ شالی از بازار خریدہ آوردہ ایم ٭

میفرمودند بقدر پنج آثار برنج اعلیٰ ازیں جملہ برآوردہ نگہدارند و باقی شالی را سائیدہ ونانہا پختہ قسمت نمایند وآں برنج برائے صادر و وارد نہادہ باشند کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مہمان را عزیز دوست داشتہ اند - سرگوسفنداں پہماناں میخورانیدند و خود بفاقہ میگذرانیدند - مے آرند وقتیکہ حضرت قطب الوقت پیر دستگیر حضرت شاہ بھیکھ رحمۃ اللہ علیہ حال عسرت معیشت خاندان والاشان پیر و مرشد خود دیدند تاب نیاوردند و از زنے کہ بمہمات خانگی مامور بود پرسیدند کہ چیزے غلہ درخانہ موجود است - عرض نمود بقدر بست آثار یا سی آثار موجود خواہد بود - فرمودند مارا بر سر ظرف غلہ باید برد - آں خادمہ حضرت پیر دستگیر میر الصاحب را اندر خانہ بُردہ آن ظرف غلّہ را نشاں داد - حضرت میر الصاحب غلہ را تہ و بالا نمودہ فرمودند کہ ازیں ظرف بغیر وزن ہر قدر غلہ کہ مطلوب بودہ باشد برآوردہ صرف نمودہ باشند وایں اسرار بر کسے ظاہر نکنند - ازاں روز ہر چہ میخواستند غلہ برآوردہ بقدر احتیاج بتصرف مے آوردند - قریب دو ماہ بریں دستگاہ بگذشت - روزے بخاطر مبارک حضرت مرشد آفاق بگذشت کہ دیر است شکایت بسمع نہ رسیدہ آیا چگونہ میگذرد وازدولت خانہ استفسار ایں اسرار فرمودند ہیچکس ماجرا اظہار نہ کرد - بار دیگر تفحص نمودہ پرسیدند کہ گاہے میراں جی درینجا آمدہ اند چوں بی بی صاحبہ مکرمہ معظمہ دفعہ اول ازلاء نعم

ہیچ نگفتہ بودند۔ چوں نوبت تکرار شد عرض کردند آرے آمدہ بودند و روئداد بریں منوال است فرمودند آں ظرف بمن ہم بنمایند۔ حضرت عصمت پناہ دل آگاہ بی بی صاحبہ مخدومہ اشارہ باں ظرف کردند۔ حضرت مرشد آفاق آں ظرف را نگونسار ساختند و فرمودند کہ ایں ظرف از کرامت میاں جیو تا قیامت خالی نخواہد شد و میر انصاحب را طلبیدہ فرمودند اے میراں جی در فقر من خرابی نیندازید۔ ایں فقر اختیاری است اضطراری نیست کہ اَلْفَقْرُ فَخْرِیْ حضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است۔ بار دیگر ایچنیں حرکات نباید کرد و از بس دریں باب نصائح بسیار فرمودند (انتھی من ثمرۃ الفواد)

بیان استغراق

ونیز حضور سیدنا شاہ ابو المعالی رحمۃ اللہ علیہ را ہمچو اسلاف پیران نامدار عشاق شطار چشتیاں کبار خود محویت و استغراق حاصل شدہ بود کہ روزہا از ماسوائے یعنی دنیا و ما فیہا اصلا خبر نمے داشتند بدانکہ عاشقان چشتیہ بایں نعمت محویت و استغراق مخصوص اند۔ صاحب کتاب مراۃ الاسرار در ذکر حضور سیدنا شیخ العالم قطب افہم حضرت مخدوم احمد عبدالحق ردولوی رضی اللہ تعالی عنہ وارضاہ عنی مے آرد کہ در سلسلۂ پاک حضرات خواجگان چشت قدس اسرارہم بعد از حضرت خواجہ ابو محمد چشتی و حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکی قدس اسرارہما ایں نوع استغراق و تحیر دوام مشاہدہ دائرہ وجود مطلق و نقطۂ ذات حقیقۃ الحق کہ مخدوم شیخ احمد عبدالحق را دست دادہ بود۔ ہیچ یکے را از اولیا میسر نگشتہ (انتہی) اقول ہمچناں میان متاخرین حضرات چشتیہ صابریہ در حالت محویت وفنا و استغراق با حضور قطب ربانی سیدنا شاہ ابو المعالی رضی اللہ عنہ کسے از ہمعصران و عارفان زمان مناسبتے نمی داشتند و در جمیع کمالات از ہمہ گوئے سبقت ربودہ بودند قال فی ثمرۃ الفواد کہ زبانی شیخ مداد شیخ موسیٰ ساکن سیوانہ و شاہ غلام محمد مکرر مستمع

گرویدہ کہ زمانے حضرت مرشد آفاق را محویت رو دادہ بود و استغراق طاری شدہ کہ ازین عالم ہیچ اطلاع نداشتندے و تا مدت سہ ماہ و دو ماہ اکل و شرب نہ فرمودندے ہرگاہ وقت نماز رسیدے خادمان دوش مبارک را حرکت دادہ آگاہ می ساختند کہ وقت نماز رسیدہ است - میفرمودند کہ ما را خبرے نیست وضو بکنانید و بر نماز موافق قاعدہ ایستادہ کنید ہمچنان میکردند - مدتے برین منوال بگذشت بعدہٗ حالتے رو داد کہ ہرگاہ وقت نماز میرسید از خود آگاہ گردیدہ وضو نمودہ موافق قاعدہ و ضابطہ بے تغیر احکام ادا میکردند بار یافتگان متعرض استفسار ایمعنی شدند کہ پیش ازین حضرت ازین عالم خبر نمی داشتند بغیر اظہار دیگرے نماز و اوقات نماز از خاطر مبارک محو بود - اکنون آگاہی کمال است کہ از خود بدین امر مشغول میشوند خالی از حکمت و اسرار نخواہد بود +

فرمودند کہ در ایام ماضی ہیچ اطلاعے نداشتم - الحال نماز صورت گرفتہ پیش نظر حاضر میشود - فرض میگوید کہ ما فرض خدائیم و سنت خبر میدہد کہ من سنت رسولم علیہ السلام + بموجب اظہار فرائض و سنن نیت میکنم و نماز ادا می نمایم - چندین برین حالت بگذشت آخر محویت و استغراق بدرجہ اتم رو داد تا دم واپسیں ازین عالم اطلاع نداشتند (انتہی)

راقم الحروف معروض میدارد کہ دلیل بر کمال معرفت و ولایت این قطب ربانی سیدنا شاہ ابوالمعالی رحمة اللہ علیہ زیادہ برین چہ خواہد بود کہ مثل غوث دوران فخر چشتیاں سید شاہ بھیکھ رحمة اللہ علیہ خلیفہ ایشاں شدند و ہمچوں صاحبزادہ والا تبار ایشاں ذوی المناقب و المفاخر حضرت شاہ محمد باقر مانند مستغرق ذات الٰہ حضرت شاہ مدا یادگار آنجناب بودند - و در ثمرة الفواد گفتہ کہ حضور مرشد آفاق در ۱۱۱۲ھ یکہزار و یک صد و دوازدہ بتاریخ دوازدہم ماہ ربیع الاول برحمت حق پیوستند - مزار مقدس حضور ممدوح بمقام قصبہ انبہٹہ مطاف خلائق و مرجع صوفیاں عشاق است دو صاحب از اولاد حضور سجادہ نشین درگاہ اند - یکے حضرت شاہ محمد فخرالدین سلمہم اللہ تعالی دوم حضرت شاہ مسعود احمد ابقاہم اللہ تعالی - ہر دو جناب علیحدہ علیحدہ عرس سالانہ میکنند و مسافران را

خبر گیراں مے باشند *

الحاصل صفات محمودہ وشمائل پسندیدہ ایں سرور عارفان قدوۂ عاشقان در ریاضت ومجاہدہ واعراض از دُنیا ودنیہ ومحویت وفنا در ذات مولا ہمچناں بودند کہ اسلاف چشتیان بداں موصوف وبزرگان ایں سلسلہ سوختگان باں معروف اند۔ چنانکہ صاحب نزہۃ السالکین در خصائل چشتیاں نوشتہ کہ شمہ از سیرت چشتیان آنست کہ در شہر وقریہ خانہ نہ سازند وخلق را دعوت از باطل بسوئے حق کنند۔ واتم الاحوال معرض از دنیا واہل آں باشند وریاضت ومجاہدہ شعار خود سازند وبفقر وفاقہ بسر برند وصحبت فقرا ومساکین دارند واعراس پیراں کنند ودستہائے غریباں شویانند وآش وطعام پیش فقیراں خود فراز کنند وتعظیم فقرا بیشتر از اغنیاء کنند۔ ہرگز غنی را بالائے فقرا جائے نہ دہند ہر کہ دعوے ارادت ودوستداری خاندان اہل چشت کند باید کہ دروے دو صفت باشد۔ یکے ترک وایثار دوم عشق وانکسار در ہر کہ ایں دو صفت موجود نہ بود اورا حظے ونصیبے از مشرب چشتیاں نہ بود (انتہیٰ) *

پس بداں اے طالب رحمان اگر در سلسلہ عالیہ ایں عاشقان الٰہ وشیفتگان مولا داخل شدہ ومقبول شدن بجناب ایشان آرزو داری احوال برکت اشتمال ایں والہان بارگاہ ذوالجلال را مطالعہ کن وپیروی ایشاں اختیار نما چناں عجز وزاری وشکستگی را توشہ کن کہ ہر کہ ترا بیند رحمش آید وخدمت مخلوق خدا بر خود لازم گیر وایں عاجزی وشکستگی وخدمت گذاری صفت نفس تو شود۔ ہمچو بینائی در چشم وشنوائی در گوش خود میدانی کہ غیر از عاجزی وشکستگی در بارگاہ کبریا خوب تریں تحفہ ولائق تریں ہدیہ نہ باشد از برائے آنکہ ہمہ نعمتہا ودولتہا در ینجا مہیا است مگر شکست ونیاز ندارد کہ ایں قسم اشیاء سزاوار حضرت پروردگار نیست ان اللّٰہ لغنیٌ عن العالمین *

پس طالب حق را باید کہ ہر لحظہ ولمحہ از عجز ونیاز خالی نباشد تا بوئے فنا در مشام وے رسد وراہ سلوک ومعرفت آسان گردد دل از کونین بردارد ودیدہ از غیر حق دوزد ولب از غیر حق

بندہ و خون جگر خورد و از خود وا رہد و بدوست پیوندد +

دانی طلب چہ باشد در شوق و طپیدن
دریا دو دوست بودن و از غیر او بریدن

دانی طلب چہ باشد ہر لحظہ نالہ کردن
از خرمی گذشتن غم را بجاں خریدن

دانی طلب چہ باشد ہر لحظہ انتظارے
بےخود بحق حضوری خود را میاں ندیدن

دانی طلب چہ باشد ہر لحظہ بادہ نوشی
ہر لمحہ در فراقش نعرہ زجاں کشیدن

دانی طلب چہ باشد سر را برہ نہادن
چوں گوئے پیش چوگاں ہر سو بسو دویدن

اے برادر وقت خود ضائع مکن ۔ ساعت بساعت خبردار دل باش و مراقبہ کن کہ چندیں عمر کہ گذشت در چہ گذشت و چہ کار کردی و توشہ آخرت چہ برگرفتی و بعمر گرانمایہ چہ خریدی انفاس نفیسہ خود کجا برباد دادی ۔ ہوشیار شو بیدار شو درپے کار شو +

ہر چہ جز یاد حق مجازی داں
ہر چہ جز یاد دوست بازی داں

دم ہماں دم بود کہ دریاد است
عمر بے یاد او ہمہ یاد است

اے عزیز تا آں زماں کہ بصیقل ذکر از آئینۂ دل خود زنگار غفلت را صاف نہ کنی و با یاد حق موانست تامہ پیدا نہ نمائی حلاوت ایمان نہ یابی و لذت اذعان حاصل نہ سازی ۔

تا بجاروب لا نہ روبی راہ
نہ رسی در سرائے الا اللہ

بہتر از ہمہ اذکار ذکر نفی و اثبات لا الٰہ الا اللہ است ۔

فرمود حضور رسول اکرم صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ اگر ہفت آسمان و آنچہ در آسمان ہا است و ہفت زمین در یک پلہ نہادہ شوند و لا الٰہ الا اللہ در پلہ دیگر نہادہ شود لا الٰہ الا اللہ غالب آید حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی رحمۃ اللہ علیہ ماتحت ایں حدیث تحریر مے فرمایند چرا افضل نباشد و راجح نیاید کہ یک کلمہ آن نفی جمیع ماسوٰی مینماید چہ سمٰوات و چہ ارضین و چہ عرش و چہ کرسی و چہ لوح و چہ قلم و چہ عالم و چہ آدم و کلمہ دیگر اثبات معبود حق میفرماید جل برہانہ کہ خالق سمٰوات و ارضین است (انتہیٰ) +

بزرگے چہ خوب فرمودہ کہ لا الہ الا اللہ چہ خوش شرابے است برائے عاشقاں کہ ہر چند بیاشامند ہشیار تر شوند ❖

لا الہ الا اللہ چہ آفتاب است کہ ہر چند تاباں تر است پوشیدہ تر است۔

لا الہ الا اللہ چہ ولایت و مملکت دارد کہ ہر چند روندگان او بصد ہزار سال بدوند۔ ہنوز قدرے راہ از مملکت نہ رفتہ باشند۔

لا الہ الا اللہ چہ زخم دارد بر جان طالبان کہ ہر چند زخم بیشتر خورند زخم آنرا تشنہ تر اند۔

لا الہ الا اللہ چہ میدان دارد کہ ہر چند سواران میدان بیش روند پس تر اند۔

لا الہ الا اللہ کلمہ الیست کہ بندگان را از ہستی ایشاں خلاصی دہد و بحق رساند۔ ایں کلمہ الیست کہ بدرقہ طالبان است و سرمایہ ایشاں۔ مرہم جراحت دردمنداں کشندہ عاشقاں دوا درد دل سکینان زنجیر شیفتگان شربت مجروحان ہمنشین بے دلاں آتش دل دیوانگان چراغ کلبہ بیچارگان سماع حلقہ محبت زدگان مراد بے مراوان نشان بے نشانان۔

ایں کلمہ الیست کہ مردہ دل را زندہ کند و بحق رساند و گسستگی و تبرا از غیر حق و از جمیع تعلقات در دل ذاکر پیدا آرد۔

وللہ در العالم الربانی حضرت مولانا عبدالرحمن جامی قدس سرہ السامی حیث قال

دلت آئینہ خدائے نما است — روئے آئینۂ تو تیرہ چرا است

صیقلے دار صیقلے میزن — باشد آئینۂ ات شود روشن

ہر چہ فانی از و زدودہ شود — وانچہ باقی در و نمودہ شود

صیقلے آن اگر نۂ آگاہ — نیست جز لا الہ الا اللہ

لا نہنگیست کائنات آشام — عرش تا فرش درکشیدہ بکام

ہر کجا کردہ آن نہنگ آہنگ — از من و ما نہ بوے ماند نہ رنگ

کرسی لاشدت الیست صغیر — اندرو مضمحل جہان کبیر

گرچه لا داشت تیرگی عدم | دارد الّا فروغ نور قدم
گرچه لا بود کان کفر و جحود | هست الّا کلید گنج شهود
چون کند لا بساط کثرت طے | دهد الا ز جام وحدت مے
تا نه سازی حجاب کثرت دوُر | نه دهد آفتاب وحدت نور
دائم آں آفتاب تابان است | از حجاب تو از تو پنهان است
گر بروں آئی از حجاب توئی | مرتفع گردد از میانه دوی
در زمین و زمان و کون و مکاں | همه او بینی - آشکار و نهان

اگر در خانه کس است حرفے بس است وهذا آخر الکلام فی هذا المقام و صلی الله علی سیدنا ومولانا محمد الف الف صلوات وسلام علی آله العظام واصحابه الکرام واولیاء الفخام

کتبه العبد العاجز القاصر الراجی رحمة الغنی
مشتاق احمد انبهٹوی مقیم بلدۂ دهلی
فی شهر شوال المکرم سنه ۱۳۳۰ هجری